

їх до чогось м'яко не змушувати. У мене ж мама вчителька, і я бачила, як все працює на практиці. Я не вірю в освіту, яку зараз пропонують, аби діти самі собі щось вибирали. Неможливо без праці, без мук щось достойне зробити. Має бути виховання, але не таке примусове, як у колишньому Радянському Союзі. Подивіться, наприклад, як у США живуть. Країна пронизана патріотичним духом. Завжди перед першим уроком співають гімн. Тож я за насильство над дітьми (сміється).

– За культурне насильство... Як часто у вас виникає почуття творчої депресії?

– Я постійно живу у двох «відчуттях» – творчої депресії й творчого піднесення. Сьогодні я щасливо їду в потязі до Вилково і думаю про річки, про той проект, з яким я вступала в університет. Я навчалась режисурі телебачення, хотіла знімати програми та фільми для дітей, або ж знімати науково-популярне кіно. Я захоплювалась експедиціями Кусто, мені подобались історії про рибок, тваринок і таке інше. І ось, пройшовши певний життєвий шлях, я повернулася до своєї мрії, коли я в катері чи в човні, поряд злітають пташки, і я кажу собі: ну от, загадала – і мрія збулася. Все, що загадаю – збувається. З відтермінуванням, може, у десяток років. Тож потрібно бути обережним зі своїми бажаннями. У «Сталкері», до речі, теж є ця думка, що треба бути обережним зі своїми бажаннями, адже вони можуть збуватися.

– Що є для вас ознакою найвищого визнання?

– Мені б дуже хотілось, аби мое кіно десь у світі отримало професійну оцінку. Але я знаю людей, які отримали «вітки» і нічого потім не знімали. Найвище визнання – коли тобі дають знімати, тобто – довіряють, дають можливість висловлюватись. І коли є люди, які після показів підходять і дякують.

– Яку тему ми не порушили, але ви б хотіли її прокоментувати?

– Я хочу сказати, що кожній людині треба звернути увагу на екологію – у вузькому й широкому сенсі. Я тут «виступаю» як проповідник, але розкажу про закон, який для себе називаю «законом папірця». Коли ти йдеш вулицею, у тебе завжди є шанс: або викинути папірець, або тримати його в руці, щоб донести до смітника. Або, наприклад, на ринку, коли мені дають два поліетиленових пакетики, хоча достатньо й одного. Мені кажуть, що один порветься. Я ж кажу, що і в одному донесу. Мені кажуть, що один пакетик нічого не вирішує. А я кажу: вирішує, тільки ви цього не знаєте. Якщо ви будете це знати, кожен з нас це знатиме, тоді весь світ зміниться.

– Така ваша мрія?

– Я ще надіюсь (сміється), що могла б долучитися до компанії таких українських режисерів, як Роман Бондарчук і Валентин Васянович. Хоча, насправді, я отримую більше задоволення, коли дивлюся на природу. Цвіте бузок, бігає моя мала... Як це красиво. А все інше... я знаю, що все мине. Окрім краси. От бачите, хотіла навчатись на філософському, та чоловік відмовив (сміється).

Червень, м. Трускавець.

На гребені української «нової хвилі».

Ірина Цілик

Анастасія Канівець

Ірина Цілик (нар. 18.11.1982, Київ) – кінорежисерка, поетеса, письменниця; членкиня Українського ПЕН. Закінчила КНУКТ ім. І. Карпенка-Карого (2004). Учасниця Євромайдану й Революції Гідності. Авторка поетичних збірок «Ці» (Київ, 2007), «Глибина різкості» (Чернівці, 2016), повісті «Післявчора» (Київ, 2008), збірок оповідань «Родимки» (Київ, 2012), «Червоні на чорному сліди» (Київ, 2015), творів для дітей «Таке цікаве життя» (Львів, 2015), «МІСТорія однієї дружби» (Львів, 2016). Авторка фільмів: «Вдосвіта» (2008), «Помин» (2012), «Дім», кіноновел «Тайра» і «Малиш» з кіноальманаху «Невидимий батальйон» (2017), «Земля блакитна, ніби апельсин» (2020; нагорода МКФ «Санденс» за найкращу режисерську роботу в категорії світового документального кіно за повнометражну документальну стрічку, перемога в національному й міжнародному конкурсах МФ документального кіно про права людини DocuDays UA).

«Одного ранку прокинувся знаменитим» – так зазвичай говорять про акторів, що вперше знялися у фільмі, котрий став подією. Втім, правдиво це і для режисерів, й тут якраз той випадок. Авторка кількох ігрових короткометражок і одна з режисерок документального проєкту «Невидимий батальйон» зняла свій повнометражний дебют, також документальний, – та одержала нагороду «Санденсу». Про таке кажуть: «Це могло б стати сюжетом для фільму», – і, правда, могло б.

Ігрова трилогія

Насправді це не трилогія, а три окремі короткометражні стрічки, на різні теми і навіть різних жанрів. А проте, взяті сукупно, вони мають свою внутрішню драматургію, розвивають тему, що її можна б означити як «повернення» – повернення до себе чи до минулого, свого чи колективного –

зрештою, вони можуть трактуватися і як різні грані одного.

«Вдосвіта»/«Blue Hour» (2008) є річчю радше настроєвою. Англомовний варіант назви навіть повніше передає її характер, адже *blue* має також значення: *смутий*. Перетікання від «синього» до «світанкового» і показує фільм; хоч ідеться в ньому про настрій окремо взятої дівчини, проте ключову роль парадоксальним чином відіграє традиція. Дія відбувається на Великдень, і «великодня» тема у вранішнє життя героїні входить поступово: прочани, що простують до храму (при цьому одна з вірянок недоброзичливо оглядається на неї), дзвони, паска і писанка – пригощення від кафе, нарешті, незнайомиць, що підходить похристосуватися. І, коли дівчина з'їдає писанку, глядач відчуває: вона остаточно відновилася-відродилася, а хіба не це символізує Великдень?

При цьому у фільмі сюжет окреслений менш чітко, ніж у нашій схемі, містить інші сцени-деталі, покликані задати настрої – не стільки героїні, скільки фільму. У цьому чи не найбільше проглядає Ірина Цілик-поетеса, що мислить радше не дією, а образами-станами і настроями.

«Помин» (2012), за однойменним оповіданням самої режисерки, проговорює свою історію більш чітко. Ця стрічка вже має й фестивальну історію: «Найкращий ігровий фільм» на «Кінолітописі» (Україна), «Приз екуменічного журі» і «Спеціальний диплом в національному конкурсі» на 43-й «Молодості» – це крім участі в низці кінофестивалів по всьому світу. Розповідає вона про дівчину, що перед від'їздом до Німеччини навідується з бойфрендом до рідного села, оформити продаж будинку покійного діда. Як, мабуть, здогадується читач, проведена там ніч змушує героїню (Тома Вашкевічюте) заново глянути на себе, своє минуле й майбутнє. Навряд чи вона відмовиться від Німеччини, проте, слід гадати, прощальний контакт із рідними місцями не пройде для неї безслідно. Сама проблематика не нова, та вона подана в особливо концентрованому вигляді: тут розрив і між поколіннями, і між містом і селом, і навіть між Україною й мігрантами. Питання ідентичності постає особливо гостро, і вирішується через повернення не стільки просторове, скільки часове: спогади про дитинство в селі, про вечори біля грубки під «Besame Mucho» в дуеті з дідом (Олександр Ігнатуша) – образ дещо несподіваний і від того ще більш переконливий... Цікаво, що й тут авторка вплітає у цілком сучасну історію традицію: як згадується у творі, на похорон діда Женя приїхати не змогла, тож цей візит – свого роду віддача останнього боргу померлому. такі собі «поминки», «помин» («Помин – це слово, яким я намагалася зашифрувати щось середнє між

Кадр з фільму «Помин». Режисерка Ірина Цілик. «Директорія кіно», 2012.

поминальною молитвою і спомином про певний період у житті», – пояснює авторка в інтерв'ю¹).

Тему пам'яті підхоплює і вже в новому ключі розгортає «Дім» (2016, нагорода від FIPRESCI на ОМКФ-2016). Тут вельми цікаво перетинаються часові шари. Дія відбувається на Західній Україні 1940-х. Сьогодні молодого подружжя – закинута хижа на полонині, що дала притулок їм, повстанцям-втікачам. Та ось за ними зачиняються двері – й глядач переносить в інший вимір, у минуле: простора й ошатна міська квартира, де Нуся (Катерина Молчанова) і Славко (Дмитро Ярошенко) щасливі й захищені. Цей світ постає не стільки минулим, скільки таким собі «ідеальним» (себто, по-платонівськи, «істинним») простором героїв, а в підсумку – свого роду приватним «потойбіччям», де пара захищена від усіх вітрів історії. Досягнуто це суто монтажними засобами; діалогів немає, проте історія зрозуміла. «Містична історія про те, що свій дім ти можеш носити в собі, навіть якщо дому в тебе вже, фактично, немає. Це те, що в тебе не може відібрати ніхто – навіть вороги», – так трактує свій фільм сама режисерка². Прорив у повсякдення з його непростими викликами минулого як світу «справжнього», незатьмареного є і в «Помині» (поруч із Женею опиняється дівчинка – це вона сама в дитинстві). І там, і там є легкий доторк досвіду авторки: у «Помині» – особистий (зйомки на Чернігівщині, де вона з чоловіком прожила кілька років, вирвавшись із міста³), в «Домі» – родинний (історія про розкуркулення й заслання на Соловки прапрабабусі й прапрадідуся; жін-

¹ Ірина Цілик. – Режим доступу: <https://tsilyk.creatives.media/>

² Трохимчук О. Ірина Цілик: Дім, який ти носиш у собі, не може відібрати ніхто – навіть вороги. – Режим доступу: <http://screenplay.com.ua/interview/?id=1137>

³ Зарублені світи Ірини Цілик. Розмовляла А. Пащенко. // Кіно-Театр. – 2014. – № 6. – С. 51.

ці, на щастя, вдалося втекти й врятуватися⁴). Разом із тим, «Дім» вводить у творчість Ірини Цілик нову важливу тему – війну та особисте її подолання в собі внутрішніми ж ресурсами, передусім – завдяки сім'ї. Ця тема зазвучить у документальних фільмах («Малиш» із «Невидимого батальйону», «Земля блакитна, ніби апельсин»), озветься вона і в новому ігровому фільмі «Я і Фелікс», що нині перебуває на стадії виробництва.

«Невидимий батальйон» і «жіноча» тема

У 2017 році Ірина Цілик зробила досить різкий поворот у своїй кінотворчості, взявшись за документальне кіно. Її запросили до кіноальманаху «Невидимий батальйон», частини ширшого однойменного проекту, що в різних форматах – соціологічного дослідження, серії календарів і фотовиставок – говорив про жінок на фронті російсько-української війни зокрема й в українських збройних силах загалом. Авторкою ідеї та продюсеркою фільму виступила Марія Берлінська, учасниця війни, очільниця Центру підтримки аеророзвідки, волонтерка, засновниця соціального проекту «Невидимий Батальйон»; три режисерки – Ірина Цілик, Світлана Ліщинська, Аліна Горлова – зняли шість кінопортретів жінок різних військових професій і рангів, від парамедички до штурмовички, від рядової до заступниці командира батальйону. Юлія Паєвська, Юлія Матвієнко, Дар'я Зубенко, Олена Білозерська, Оксана Якубова, Андріана Сусак: різного віку та різних сфер діяльності, всі вони – зрілі, самодостатні, успішні жінки, нерідко з родинами – кинули все заради служби на фронті. Більшість із них об'єднує ще одне: породжений дискримінаційною системою невизначений статус, коли військова фахівчиня або оформлена на іншу, «жіночу» посаду швачки, кухарки тощо, або ж не оформлена взагалі (зміна цієї ситуації – одна з головних цілей соціального проекту «Невидимий батальйон», і певні зрушення дійсно відбуваються⁵). Утім, армійські проблеми, будучи значущою складовою проблематики, не є центральною темою стрічок: головне – колективний портрет жінки на нинішній війні. Кожна режисерка зняла по два портрети; Ірина Цілик – Тайри (Юлія Паєвська) і Малиша (Андріана Сусак).

Тайра – до війни дизайнерка і тренерка з айкідо (президентка федерації айкідо «Мутокукай-Україна»), у війну – парамедичка. Її головне завдання, за власним виразом: утримати важко пораненого бійця, причому йдеться про речі куди глибші за безпосередній комплекс медичних заходів. Одним із центральних образів тут стає «дорога життя» – розбита траса, якою вивозять поранених. Так уже сталося, що й і тут в оповідь вписалася тема традиції, точніше, її химерних видозмін. Це й дещо міфологізований образ «дороги життя», і назва команди героїні – «янгони Тайри», і псалом Давида, читаний Тайрою помираючим: так у тему

зцілення тілесного влився мотив зцілення душевного. Людина без медичної освіти, що стала військовим медиком, нехрещена, котра за необхідності виконує обов'язок капелана (з благословення капелана справжнього) – ті вивихи й контрасти, що ними так багата ця – та хіба лише ця? – війна. І останній, що чи не найяскравіше демонструє непонищену жодними військовими буднями «жіночість» (беремо це слово в лапки, розуміючи всю умовність поняття): висаджені героїнею біля медчастини квіти.

«Малиш» має свою символіку, ще потужнішу. Попри те, що з-поміж усіх героїнь ця має найгрізнішу роль – штурмовички – її історія найбільш життєствердна, тож нею гармонійно завершили кіноальманах («Тайра», навпаки, його відкриває). Тендітна дівчина, що змогла зайняти своє місце в штурмовій групі «Айдару», має чимало травматичних спогадів, хоч і навчилася не пускати їх надто глибоко. З холонокровністю бувалою військовою вона показує відео із зони бойових дій: на цьому її товариші дістають поранення, на цьому – група бійців, яких вже за кілька годин не стане... і глядач розуміє, що лише випадковість не дала Малишу опинитись серед тих чи інших. З війни її теж витягли непередбачувані обставини: молода жінка завагітніла і, повоювавши ще кілька місяців, змушена була повернутися додому. «Вона повернулася з війни мамою, і я думаю, що це її все ж таки сильно врятувало», – припускає Ірина Цілик⁶. І Андріана, правда, не виглядає ураженою війною, хоча, схоже, до кінця та її не відпустила. А втім, парадоксальним чином війна і чимало дала жінці: сформуvala сім'ю, коло товаришів, зрештою, і новий життєвий вектор: Андріана – лідерка Жіночого ветеранського руху в Україні.

Склалося так, що Ірина Цілик послідовно знімає про жінок (лише новий фільм змінить цю тенденцію). При тому, це не свідомий намір; хоча, кому й створювати кіно про жінок, як не жінкам? Та, як наголошує сама Цілик: «Я не мала на меті знімати сильні жіночі образи, але вони постійно мене наздоганяють. Або так виходить, що я на них фокусуюсь»⁷. «Не думаю, що фокусуюсь на цьому свідомо, бо мені одночасно цікаві сильні і жінки, і чоловіки»⁸. Від себе додамо, що ця кількість «жіночих» фільмів таки не випадкова: жінки відіграють все помітнішу роль в суспільстві, тож і в кіно їх більше – і поза всякою кон'юнктурою (якої, на жаль, останнім часом теж чимало). Відомо ж: мистецтво відображає дійсність.

6 Письменники Ірина Цілик та Артем Чех: «Українців об'єднує, на жаль, незнання одне про одного». – Режим доступу: http://beregovo.today/NewsOpen/id_news_511833

7 Малишенко А. Ірина Цілик: «Документальне кіно не розповідає правди». – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2020/03/08/451451_irina_tsilik_dokumentalne_kino.html

8 Трегуб Г. Ірина Цілик: «Мовою кіно нині значно більше шансів розширити горизонти знання про Україну, бо ця мова загалом універсальніша». – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Culture/245066>

⁴ Трохимчук О. Ірина Цілик: Дім, який ти носиш у собі...

⁵ Марія Берлінська: «Ми хочемо проявити людські обличчя на цій війні, і невидимий батальйон, яким є жінки». – Режим доступу: <https://womo.ua/mariya-berlinska-mi-hochemo-proyaviti-lyudski-oblichchya-na-tsiy-viyni-nevidimiy-batalyon-yakim-ye-zhinki/>

Кадр з фільму «Земля блакитна, ніби апельсин». Режисерка Ірина Цілик. «Альбатрос Комунікос», «Мунмейкерс», 2020.

«Земля блакитна, ніби апельсин»: кіно про війну як її подолання

Кіно про кіно – це чи не окремий жанр; і життя родини в час війни – тема розлога й не раз опрацьована. Але, коли те й інше зливаються, та ще й у документалістиці, – народжується щось нове. Тож фільм гучно прозвучав, причому далеко за межами України.

Почалося все, як у нас часто буває, з волонтерського проекту. Кінооператор Ярослав Пілунський з однодумцями започаткував «Жовтий автобус» – виїзні майстер-класи з кіномайстерності для дітей з прифронтової зони; співпрацювала з ними й Ірина Цілик, яку вразив сюрреалізм ситуації: для місцевих «війна – рутинна і фон, а кіно – чарівний світ»⁹. Одна з учасниць «Жовтого автобусу» продюсерка Анна Капустіна вирішила створити фільм про нього й запросила іншу режисерку; втім, співпраця не склалася, і незадовго до підписання до проекту потрапила Ірина Цілик¹⁰. З часом початкова ідея зазнала суттєвих змін, натомість режисерка зустріла своїх героїнь, Настю й Мирославу Трофимчук

із Красногорівки, що познайомили її зі своєю родиною – мамою і чотирма дітьми, які завдяки «Жовтому автобусу» захопилися кіновиробництвом. Було обрано метод спостереження: рік знімальна група тісно контактувала з сім'єю, ставши частиною звичного оточення, що дозволило героям вільно почуватися і поводитися перед камерою¹¹.

Цікаво, що й у цій родині першу скрипку грають жінки: в сім'ї є два хлопчики, але молодші (такий собі випадковий символізм). Склалося так, що новий сюжет підхопив головні теми творчості Цілик. Для неї самої це, передусім, тема дому, «дому як захисту від усього світу. Дому, в якому ти можеш сховатися з близькими людьми», тема сім'ї¹². До цього можна додати мотив витвореної героєм «альтернативної реальності», що допомагає зберегти внутрішній стрижень у реальності справжній і недружній – тільки тут це не пам'ять чи фантазія, як у «Поминах» і «Домі», а мистецтво. Родина береться за свого роду кінематографічний самоопіс, знімаючи про себе в часи війни, знімаючи як інтерв'ю, так і сцени-реконструкції подій. Така подвійна (якщо не потрійна) оптика, де спогад, кінематографічна реальність і реальність «фільму у фільмі» (документального фільму в документальному фільмі!) перетікають одна в одну так, що їх подекуди важко розрізнити. Ця «оптика», що приверну-

⁹ Шпотенко Л. «Хтось з них воює з нашого боку, хтось — серед «ополченців». А один з цих поетів тепер – член правління спілки письменників ЛНР» - Ірина Цілик. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/life/_htos-z-nih-voyuye-z-nashogo-boku-htos-sered-opolchenciv-a-odin-z-sih-poetiv-teper-chlen-pravlinnya-spilki-pismennikov-lnr-irina-cilik/837978

¹⁰ Базів Л. Ірина Цілик, режисерка фільму «Земля блакитна, ніби апельсин»: Назва фільму передає сюрреалістичну суть життя у прифронтовій зоні. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2871144-irina-cilik-reziserka-filmu-zemla-blakitna-nibi-apelsin.html>

¹¹ Княжицький М. Ірина Цілик: Майдан - каталізатор, який наче відкрив налив, котрий був у суспільстві. – Режим доступу: https://espresso.tv/article/2020/02/12/iryna_cilyk

¹² Ірина Цілик про свій майбутній фільм, кіно без меж та поезію. – Режим доступу: <https://supportyourart.com/conversations/iryna-tsilyk/>

Кадр з фільму «Земля блакитна, ніби апельсин».

ла чимало уваги до фільму, зробила також важливий посил: він показав не тільки те, як бачить Донбас, умовно кажучи, Київ, – він показав, як жителі регіону бачать себе самі (якщо не це відповідь на заклик почути/побачити Донбас, то що тоді?). І сама побудова стрічки, з її методом спостереження, зі статичними планами оператора В'ячеслава Цветкова, якого режисерка назвала «майстром тонких деталей», з музичним рядом, дібраним з композицій у виконанні самих героїв (так, вони ще й музикують!)¹³, підкреслює дбайливе ставлення до відтворення цього світу, бажання показати його якнайповніше і якнайделікатніше.

Світ, в якому живе родина, особливо вразив Ірину Цілик у двох аспектах, що стануть і ключовими вимірами фільму. Перший – зовнішній: абсурдизм простору війни, де діти звикли до вибухів і на слух відрізняють «безпечні» від «небезпечних»; де посеред макового поля можуть ховатися міни; де дівчата у випускних сукнях фотографуються на тлі зруйнованої школи й військової техніки; де обжитий центр сусідить із мертвими околицями. Одне слово, все те, що й надихнуло на назву, взяту з вірша Поля Елюара – нереальна реальність зі своєю незбагненою поезією.

Другий аспект – внутрішній. Це сама родина, дружна і щаслива в своїй єдності й любові, творча і відкрита до світу. На цьому контрасті авторка вибудувала фільм, і цим же він підкорив глядача. Ми вже не раз згадували про традицію в творчості Ірини Цілик; от і «Земля» дещо несподівано вписалася в традицію... американську: тамтешні глядачі й критики із захватом сприйняли фільм і згадували про свої знакові історії жінок, що виявились сильнішими за війну, – «Маленьких жінок» Луїзи Олкотт і «Віднесених вітром» Маргарет Мітчелл¹⁴. Що ж, і українці тут мають що згадати – хоча б власних бабусь і прабабусь, що тримали свої родини, а з ними й країну, в роки Другої світової. Окремий момент, який викликав запитання до авторки, – етичний. Сталось так, що герої самі створюють свій фільм, і фільм цей стає важливою сюжетною лінією «Землі»; зокрема, потрапили туди окремі відзняті для нього

інтерв'ю. Чи не нашкодило це героям? Як пояснює режисерка, радше навпаки: зйомки стрічки про них надихнули родину по-новому взятися за свій кінопроект, «2014» з режисурою Мирослави Трофимчук, і завершити його. Фільм тепер має свою фестивальну історію (покази на «Відкритих ночах», «Бардаку»), сама Мирослава завдяки «Землі» змогла поїхати на «Санденс» і «Берлінале»; зараз вона навчається в Київському університеті культури на оператора. Так чи інакше, стосунки режисерки і її героїв лишаються дружніми¹⁵. Важко сказати, наскільки сильно озветься участь в проєкті на долях героїв. Проте, здається, можна казати, що ці «маленькі жінки» (і «маленькі чоловіки!») створили новий, самобутній образ Донбасу в очах світу... і, що не менш важливо, в очах співвітчизників.

В кінопошуку «своїх» 1990-х

Зараз Ірина Цілик працює над новим проєктом, і це новий якісний стрибок: дебют у повному ігровому метрі. Ця стрічка також має справу із пам'яттю, проте вже не з відповідною темою: цього разу це, в певному сенсі, відображення пам'яті – звісно, належним чином трансформованої і мистецьки оформленої.

Йдеться про «Я і Фелікс» (робоча назва), екранізацію роману «Хто ти такий?» Артема Чеха, чоловіка режисерки. В основу лягли його спогади з дитинства, що припало на 90-ті, проте Ірина Цілик додала туди чимало власних спогадів і вражень того часу. У центрі сюжету – дорослішання хлопчика, важливу роль в якому відіграє колишній військовий із посттравматичним синдромом (цю роль грає письменник Юрій Іздрик, хлопчика в один із його вікових періодів – син подружжя Андрій). Цікавий візуальний режим, в якому авторка бачить «свої» 90-ті: «Коли треба було розповідати щось про візуальний характер моїх робіт, я вперше усвідомила, що всі мої спогади юності, ті образи, які в голові виникали, вони досить кольорові й нагадують або слайди, які ми вдома дивилися з проєктора, або перші фотографії, які ми тоді робили. Вони або жовтіші, якщо на Kodak їх друкували, або зеленіші, якщо на Fuji». У відповідному ключі, відштовхуючись від документальної фотографії, і планується фільм¹⁶.

На жаль, обмежений обсяг не дозволяє розглянути і портрет Ірини Цілик-активістки, що брала активну участь у культурних місіях на Донбасі, в акціях протестів кінематографістів проти сумнівної політики влади у сфері кіно, зрештою, відмовилася від присвоєного їй звання заслуженої діячки мистецтв України. Утім, про Ірину, її натуру і життєву позицію промовисто говорять її фільми. Тож побажаймо їй успіху – і чекаємо наступних!

¹⁵ Самусенко Ю. Ірина Цілик: «Я ходила плакати в кущі від того, що в мене не виходить відповідати очікуванням групи». – Режим доступу: <https://moviegram.com.ua/iryna-tsilyk-ya-khodyla-plakaty-v-kushchi-vid-toho-shcho-v-mene-ne-vykhodyt-vidpovidaty-ochikuvanniam-hrupy/>

¹⁶ Малишенко А. Режисерка Ірина Цілик: Це досить небезпечне відчуття, коли ти сам себе відчуваєш заслуженим. – Режим доступу: <https://lifepravda.com.ua/culture/2020/11/29/243166/>

¹³ Базів Л. Ірина Цілик, режисерка фільму «Земля блакитна, ніби апельсин»: Назва фільму передає сюрреалістичну суть життя у прифронтовій зоні...

¹⁴ Малишенко А. Ірина Цілик: «Документальне кіно не розповідає правди»...